Vygandas JUODAGALVIS

VARĖNĖS UPĖS 10-OJI GYVENVIETĖ

Varėnės upės 10-oji akmens amžiaus gyvenvietė yra Varėnos r., 1,1–1,4 km į PR nuo Babriškių kaimo, kairiajame upės krante. Paminklą aptiko klaipėdiškis L. Kavaliauskas. 1995 m. žvalgomosios archeologinės ekspedicijos metu T. Ostrauskas iškasė keletą šurfų, kuriuose surado titnaginių dirbinių, lipdytos keramikos ir aptiko 75–80 cm storio kultūrinį sluoksnį (žr. *ATL 1994 ir 1995 metais*, V., 1996, p. 325).

Gyvenvietė yra išsidėsčiusi ant eroduojančio upės skardžio. Paplautame skardyje aptikta titnaginių radinių, iš to galima spręsti, jog dalis gyvenvietės jau sunaikinta, o išlikusioji sparčiai slenka į upę, tad archeologiniai gyvenvietės tyrinėjimai turi ir paminklosauginę prasmę. Paminklo kasinėjimai buvo vykdomi pagal Mokslo ir studijų fondo remiamos mokslo tiriamosios programos „Žmogaus ir gamtos santykiai nuo seniausių laikų iki Kristaus" planą. Ekspediciją organizavo LII, darbai buvo vykdomi 1999 m. rugpjūčio mėn.

1999 m. ištirta 48 m^2 paminklo, suskirstyto į 2 plotus – Š (18 m^2) ir P (30 m^2). P plotas tiesiogiai šliejosi prie griūvančio šlaito. Stratigrafine prasme abiejuose plotuose aptikti tie patys sluoksniai, tik nevienodo storio ir intensyvumo. Akmens amžiaus gyvenvietės kultūrinį sluoksnį sudarė 40 cm storio gelsvas ir rusvas smulkiagrūdis smėlis, nežymiai pereinantis į balkšvą sterilų smėlį. Visame tyrinėtame plote jį dengė juosvas senojo miškožemio – buvusio paviršiaus sluoksnis, kupinas degėsių bei medžio anglių. Virš jo P plote dar slūgsojo smulkiagrūdis balkšvas užpustytas smėlis, kuris ir suformavo dabartinį banguotą tiriamojo ploto paviršių. Tyrinėjimų pradžioje visas iškastas gruntas buvo sausai sijojamas per sietus su metaliniais tinkleliais, tačiau greit prasidėjo lietūs, ir rankiniu būdu sijoti permirkusį smėlį tapo pernelyg sunku. Kasinėjimų plotas buvo suskirstytas 1×1 m dydžio kvadratais ir kasamas 5–7 cm storio sluoksneliais. Sluoksnelių aukščiai buvo matuojami 5-iuose kiekvieno kvadrato taškuose. Visų aptiktų radinių tiksli vieta buvo pažymima atskirų sluoksnių planuose. Atskirai niveliuoti tik kai kurie titnaginių dirbinių tipai (strėlių antgaliai, trapecijos,

dirbiniai su mikrorėžtukinės technikos elementais, įtveriamieji ašmenėliai, kirviai, durklai) ir visi be išimties keramikos fragmentai.

Tiriamajame plote aptikti du 40–60 cm skersmens ir 30 cm gylio židiniai ir ovali 3–4 m ilgio ir 2 m pločio tamsesnio smėlio dėmė, galbūt trumpalaikio būsto pėdsakai. Dauguma radinių aptikta kultūriniame sluoksnyje, tačiau nemažai rasta ir senajame miškožemyje. Pačiame paviršiuje ir supustytame smėlyje aptikta vos keliolika titnagų.

Titnaginių radinių kompleksą (per 3 tūkst. radinių) sudaro nuoskalos, skeltės, skaldytiniai, dirbiniai ir fragmentai. Dauguma jų padengti nevienodo intensyvumo melsvai balta patina. Patinuotų titnagų pasitaikė tiek paviršiuje, tiek žemutiniuose kultūrinio sluoksnio horizontuose, tad sieti patiną su radinių slūgsojimo aplinkybėmis ar skirtinga chronologija būtų sudėtinga.

Aptikta 10 plokščiai retušuotų strėlių antgalių, daugiausia trikampių „širdinių" arba tiesiu pagrindu, keletas neapibrėžiamų fragmentų ir nebaigtų dirbinių nuolaužų. Lancetai labai panašūs – smaigaliai suformuoti plonajame skeltės gale, su būdingomis mikrorėžtukinėmis išskalomis. Taip pat keletas trapecijų, vienos paviršius plokščiai retušuotas. Pasitaikė statmenai retušuotų įtveriamųjų ašmenėlių, mikrorėžtukų. Peiliai dažniau gaminti iš nuoskalų, retušuoti plokščiu retušu. Gausu rėžtukų, tarp kurių vyrauja šoniniai. Labai mažai gremžtukų. Pasitaikė keletas apskaldytų įtveriamųjų kirvelių be gludinimo žymių ir vienas plokščiai retušuotas rombinio pjūvio durklas.

Aptikta vos kelios dešimtys keramikos šukelių su mineralinėmis (granito, kvarcito) ir augalinėmis priemaišomis. Šukelės nors ir smulkios, tačiau gana gerai išsilaikiusios. Galima daryti prielaidą, jog gyvenvietėje ar bent jau tyrinėtoje jos dalyje keramikos dirbinių būta nedaug.

Žemutinėje kultūrinio sluoksnio dalyje, šalia židinių, aptikta keliolika perdegusių kauliukų.

Titnaginių dirbinių kompleksas yra homogeniškas ir būdingas Pietų Lietuvos vėlyvojo neolito ar žalvario amžiaus pradžios paminklams. Kiek sudėtingiau paaiškinti keramikos su augalinėmis priemaišomis buvimą, kuris paprastai siejamas su vidurinio neolito laikotarpiu. Tiek titnaginių radinių, tiek keramikos radimo aplinkybės rodo, jog tyrinėtame plote susidurta su vienalaikės vėlyvojo neolito ar senojo žalvario amžiaus gyvenvietės

pėdsakais, o archaiškos kai kurių titnaginių dirbinių formos ir keramika su augalinėmis priemaišomis yra fenomenas, būdingas tik Pietų Lietuvos akmens amžiui.

Vygandas JUODAGALVIS

Settlement 10 of Varėnė river

An expedition from the Lithuanian Institute of History in 1999 excavated the area of 48 m^2 in the ancient settlement 10 of Varėnė river (Varėna district).

The work was carried out within the framework of the programme "Relations between man and nature since the oldest times before Christ". A 40 cm thick habitation layer contained hearths and pits. The total of 3 thous. flint artefacts and potsherds were uncovered. The settlement was inhabited at the end of Neolithic - the beginning of the Bronze Age.

Vygandas JUODAGALVIS, Rimutė RIMANTIENĖ

TARPTAUTINĖ EKSPEDICIJA ŠVENTOJOJE 1998 M.

Tarptautinė archeologinė ekspedicija Šventojoje buvo inicijuota keleto bendradarbiavimo sutarčių, pasirašytų tarp Vilniaus ir Bergeno (Vakarų Norvegija) mokslinių institucijų. Tyrinėjimai vyko 1998 m. rugpjūčio 3–17 d. Ekspedicijoje dalyvavo 10 lietuvių tyrinėtojų iš LII, LNM, Lietuvos veterinarijos akademijos ir Lietuvos geologijos tarnybos bei 3 norvegų tyrinėtojai, atstovaujantys Bergeno universiteto Archeologijos institutui.

Šventosios akmens amžiaus paminklai yra buvusios Pajūrio lagūnos (vėliau pavadintos Pajūrio pelke) pakrantėse, tarp Šventosios kurorto (Palanga II) P dalies vakaruose ir Mančiškės kaimo rytuose. Ekspedicijos metu buvo dirbama Šventosios 4-ojoje ir 9-ojoje radimvietėse.

Šventosios 4-oji radimvietė yra 1 km nuo dabartinio jūros kranto, į P nuo asfaltuoto pagrindinio pietinio į Šventąją įvažiuojamojo kelio staigaus linkio, į Š ir V nuo keliuko, vedančio į Vandenvietę. 1998 m. kasinėjimų plotas buvo pasirinktas į ŠR nuo pagrindinės 1986–1995 m. perkasos ŠR krašto ir prišlietas prie 1997 m. ištirto ploto. 2×8 m dydžio perkasa buvo